

Gulira'no ABDUG'ANIYEVA,
O'zFA Tarix instituti tayanch doktoranti
E-mail:abduganiyevagulirano6@gmail.com

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent B.Nasirov taqrizi asosida

PROFESSIONAL STAFF – BASIS OF THE NATIONAL ARMY (IN THE CASE OF 1991-2005)

Annotation

This article discusses the relationship of the Republic of Uzbekistan with foreign countries, establishing relations of military cooperation through official meetings, studying foreign experience, training qualified specialists, introducing new fundamental methods of military education, and expanding the scope of personnel training.

Key words: Military educational institutions, military aviation institute, military school, tank school, Electrotechnical University, special purpose school, “Ultrabalance-96”, “Skopa-96 Cooperative”.

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ КАДРЫ – ОСНОВА НАЦИОНАЛЬНОЙ АРМИИ (на примере 1991-2005 гг.)

Аннотация

В данной статье рассматриваются взаимоотношения Республики Узбекистан с зарубежными странами, установление отношений военного сотрудничества посредством официальных встреч, изучение зарубежного опыта, подготовка квалифицированных специалистов, внедрение новых принципиальных методов военного образования, вопросы расширения направления подготовки кадров.

Ключевые слова: Военно-учебные заведения, военный авиационный институт, военное училище, танковое училище, Электротехнический университет, училище специального назначения, «Ультраланс-96», «Кооператив Скопа-96».

PROFESSIONAL KADRLAR – MILLIY ARMIYA ASOSI (1991-2005 YILLAR MISOLIDA)

Аннотация

Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi va xorijiy davlatlar o'rtasida olib borilgan o'zaro aloqalar, rasmiy uchrashuvlar orqali harbiy hamkorlik munosabatlarining yo'lga qo'yilishi, xorij tajribalarini o'rganish, malakali mutaxassislarini tayyorlash, harbiy ta'limning yangi prinsiplarini joriy qilish, kadrlar tayyorlash yo'nalishini yanada kengaytirish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Harbiy bilim yurtlar, harbiy aviatsiya instituti, harbiy maktab, tank maktabi, Elektrotexnika Universiteti, maxsus kuchlari maktabi, “Ultrabalans – 96”, “Kooperativ Osprey – 96.”

Kirish. Mustaqillikning dastlabki yillarida ko'plab milliy aholi vakillariga mansub bo'lmagan ofitser kadrlarni o'z yurtlariga ketib qolishi O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tizimida harbiy kadrlar tanqisligi masalasini yuzaga kelishiga sabab bo'ldi. Mavjud muammoni hal etish yo'lida O'zbekistonda mavjud harbiy bilim yurtlari asosida qisqa muddatli ofitserlar tayyorlash kurslarini tashkil etilishi, xorijiy davlatlardagi harbiy bilim yurtlarida kadrlar tayyorlashda o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'yilishi, zaxiradagi ofitserlar tayyorlash tizimini qayta tashkil etilishi alohida ahamiyatga ega bo'ldi.

Milliy harbiy kadrlar masalasi ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan bo'lib, xususan, Sh.Asranov, I.I. Inoyatovlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlariga malakali harbiy kadrlar tayyorlashda harbiy ta'lim bilim yurtlari va ularning faoliyati, harbiy hamkorlik masalalari keng yoritilgan, A.X. Yaxyayeva tadqiqotlarida esa harbiy kadrlar tayyorlash tizimi va oliy harbiy ta'lim muassasalarining faoliyati masalalari tadqiq etilgan[1]. Yuqorida keltirilgan ilmiy tadqiqot ishlaridan farqli o'laroq, mazkur maqolada milliy kadrlarning xorijda ta'lim olishi, malaka oshirishi, harbiy mashg'ulotlarda ishtirok etishi va yangi hamkorlik munosabatlarini rivojlantirish masalalari o'rganilgan.

Istiqlolning dastlabki yillarida, xususan, 1992-yilda O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari miqdor jihatdan kam sonni tashkil etgan. Qo'shinning umumiy soni 30 ming nafarga yaqin askar va ofitserdan iborat bo'lgan[2]. Bu esa shu miqdorga muvofiq harbiy qismlar, qo'shilmalar va

birlashmalarning, oliy o'quv yurtlarining, boshqa harbiy tuzilmalarning, shuningdek, boshqaruv idoralarning shtatlari sonini aniqlash yuzasidan ko'plab tashkiliy tadbirlar o'tkazilishini talab qilar edi.

Bundan tashqari, bu davrda milliy aholi vakillaridan iborat ofitserlar korpusi endigina shakllanayotgan bo'lib, harbiy qismlarda ularning soni juda kamchilikni tashkil etardi. Shu nuqtai nazardan, o'tish davrida armiyada “O'zbekiston Respublikasining davlat tili to'g'risida”gi Qonunning ijrosini ta'minlash masalasini uzaytirilgan holda 5 yil muddatga (1997-yilgacha) o'zbek tili bilan bir qatorda rus tilini ham saqlab qolish zarur, degan fikrni yuzaga kelishiga sabab bo'ldi[6]. Shuni ham nazarda tutish lozimki, ushbu davr oralig'ida Qurolli Kuchlar tarkibida milliy tilga doir masalada faqatgina O'zbekistonda emas, balki Qozog'iston, Belarusiya, Ukraina va MDHga a'zo boshqa davlatlarda ham muammo yuzaga kelganligini ko'rishimiz mumkin[2].

1992-1993 o'quv yilidan boshlab O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari uchun malakali ofitser kadrlar tayyorlash “Ta'lim to'g'risida”gi, “Mudofaa to'g'risida”gi, “Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida”gi Qonunlari, “Kadrlar tayyorlash milliy Dasturi” va O'zbekiston Respublikasi Mudofaa Vazirining buyruq va yo'riqnomalari asosida tashkil qilindi[3]. Mazkur qonun va buyruqlarda kadrlar tayyorlash masalasi davlat uchun muhim nufuzli vazifa ekanligi belgilandi. Oliy harbiy bilim yurtlari va oliy o'quv yurtlarining harbiy kafedralari zimmasiga ta'limning yangi prinsiplarini joriy qilish, kursantlarni Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash, o'qitish, ta'lim oluvchilar bilan

doimiy ish olib borish, bilim yurtlarining moddiy texnika bazasini mustahkamlash, qo'shin turlaridan kelib chiqqan holda kadrlar tayyorlash yo'nalishini kengaytirish, oliy o'quv yurtlarining kadrlar yaratish, ularning salohiyatini yuksaltirish hamda pedagogik kasb nufuzini oshirish vazifasi qo'yildi.

1992-yil 14-yanvarda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan harbiy qismlar va harbiy o'quv muassasalari to'g'risida"gi farmoni asosida mamlakat hududida joylashgan barcha turdagi qo'shin turlari respublika tasarrufiga olinib, ularni malakali ofitser kadrlar va mutaxassislar bilan ta'minlash vazifasi belgilandi[7]. O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirining 1993-yil 21-iyundagi buyrug'i bilan mavjud oliy harbiy bilim yurtlarida ofitser kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish yuzasidan chora-tadbirlar ishlab chiqildi. Natijada qisqa muddat ichida yangi mutaxassisliklar bo'yicha ofitserlar tayyorlash yo'lga qo'yildi[5].

1992-yil 4-mart kuni Turkiya Parlamentining 12 nafar a'zosi O'zbekiston Respublikasiga rasmiy tashrif uyushtirdilar. Delegatsiya a'zolari: Naxit Mentesh, Xasan Basri Eler, Reken Kirish, Musafir Demir so'zga chiqdilar. Musafir Demir o'z nutqi mobaynida ushbu fikrlarni bayon etgan: "Bugun parlamentimizning 9 ta partiyasidan vakillar kelishgan. Sizda hozir ko'chalarda sobiq SSSR armiyasi askarlari va ofitserlarini ko'ryapman. O'z milliy armiyangiz bo'lishiga nima yetsin?"[2;7]. Ikki davlat parlament a'zolarining rasmiy uchrashuvlari harbiy hamkorlik masalalarini ham yo'lga qo'yilishiga asos yaratdi degan xulosaga kelish mumkin. Oradan bir oy o'tib, ya'ni 1992-yil 7-aprelda O'zbekiston va Turkiya o'rtasida tuzilgan shartnomaga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Vazirlar

Mahkamasining qarori bilan Turkiya oliy harbiy bilim yurtlariga ofitser kadrlar yuborila boshlandi.

Mazkur amaliy tadbirlar O'zbekiston Respublikasi harbiy kadrlar tayyorlash borasida mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab xorij tajribalarini o'rganish, malakali mutaxassislarni tayyorlash, xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yish masalalariga alohida e'tibor qaratilganligini ko'rsatadi.

Shuningdek, harbiy kadrlarni tayyorlash va xorij tajribasini milliy armiyaga tatbiq etish masalasida Rossiya Federatsiyasi bilan ham hamkorlik aloqalari yo'lga qo'yildi. O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirining 1992-yil 14-avgustdagi 133-sonli buyrug'iga muvofiq O'zbekiston Respublikasi kursantlari Rossiya Harbiy-havo kuchlarining harbiy bilim yurtlariga ta'lim olish maqsadida yuborila boshlandi[4]. O'zbekiston Respublikasi bilan Rossiya Federatsiyasi o'rtasida davlatlararo munosabatlarning asoslari, do'stlik va hamkorlik to'g'risidagi shartnoma hamda 1994-yil 2-martda O'zbekiston va Rossiya o'rtasida imzolangan harbiy shohadagi o'zaro hamkorlik haqidagi shartnoma asosida Krasnodar, Sizrano, Tambov Oliy aviatsiya bilim yurtlariga, Yuriy Gagarin nomli Oliy harbiy akademiyasiga, Havo hujumidan mudofaa harbiy universitetiga, Oliy aviatsiya texnikasi universitetiga o'zbekistonlik kursantlar va ofitser kadrlar bilim olish va malaka oshirish uchun yuborildi[8]. 2002-yilda O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilari bilim olish va malaka oshirish maqsadida Rossiya Federatsiyasi Qurolli Kuchlarining oliy harbiy ta'lim muassasalariga harbiy kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish maqsadida yuborildi.

2002-yil o'zbekistonlik harbiy xizmatchilar yuborilgan Rossiya Federatsiyasi Qurolli Kuchlari oliy harbiy ta'lim muassasalari ro'yxati[4]:

№	Nomi	Joylashgan shahri
1	Penza artilleriya muhandislik instituti	Penza
2	Rossiya Federatsiyasi Qurolli Kuchlari Harbiy havo mudofaasi Harbiy universiteti filiali	Orenburg
3	Radiatsion, kimyoviy va biologik mudofaa qo'shinlari harbiy universiteti	Tambov
4	Krasnodar harbiy aviatsiya instituti	Krasnodar
5	Tambov harbiy aviatsiya va muhandislik instituti	Tambov
6	Sizrano harbiy aviatsiya instituti	Sizrano
7	Harbiy radioelektronika muhandislarini instituti	Cherepovets
8	Harbiy-muhandislik universiteti filiali	Kstov
9	Rossiya Federatsiyasi Qurolli Kuchlarining harbiy havo mudofaasi harbiy universiteti	Smolensk
10	Harbiy radioelektronika instituti	Voronej
11	Harbiy artilleriya universiteti filiali	Kazan
12	Harbiy muhandislik universiteti filiali	Sank-Peterburg

2000-2004-yillar davomida 44 nafar ofitser o'quv kurslarini tamomlagan va 2005-yil holatiga ko'ra O'zbekiston Respublikasining 152 nafar harbiy xizmatchisi (145 nafar kursant, 7 nafar ofitser) Rossiya Federatsiyasining harbiy ta'lim muassasalarida malaka oshirgan. Yuqoridagi raqamlarga ko'ra harbiy kadrlar asosan yangi yo'nalishlarda ta'lim olish va amaliyotga tatbiq etish maqsadida hamda

qisman egallangan bilimlarni yanada mustahkamlash uchun Rossiya Federatsiyasi harbiy ta'lim muassasalariga yuborilgan degan xulosaga kelishimiz mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilarini 2005-yilda Rossiya Federatsiyasi Mudofaa vazirligining oliy o'quv yurtlariga o'qishga yuborish quyidagi tartibda amalga oshirildi[4]:

№	Nomi	Shahri	Soni	Muddati	Ma'lumoti
1	Kirov nomidagi harbiy tibbiyot akademiyasi	Sank-Peterburg	3	2 nafari 2 yil, 1 nafari 2 oy	Ofitser
2	Burdenko nomidagi bosh harbiy klinik shifoxonasi	Moskva	1	1 oy	Ofitser
3	Radiatsion, kimyoviy va biologik mudofaa qo'shinlari harbiy universiteti	Moskva	1	4 oy	Ofitser
4	Harbiy muhandislik universiteti	Moskva	1	5 oy	Ofitser
5	Havo kuchlari akademiyasi	Moskva	2	2 yil	Ofitser
6	Harbiy aviatsiya texnikasi universiteti	Moskva	1	2 yil	Ofitser
7	Harbiy havo kuchlaridan mudofaa universiteti	Tver	1	2 yil	Ofitser
8	Temir yo'l qo'shinlarining harbiy transport universiteti	Sank-Peterburg	1	2 yil	Ofitser
9	Harbiy logistika va transport akademiyasi	Sank-Peterburg	1	2 yil	Ofitser
10	Markaziy artilleriya qo'shma qurol kurslarida malaka oshirish kurslari	Sank-Peterburg	2	5 oy	Ofitser
11	Rossiya Federatsiyasi Qurolli Kuchlarining	Smolensk	1	3 oy	Ofitser

	harbiy havo mudofaasi harbiy universiteti				
12	Krasnadar harbiy aviatsiya institute	Krasnadar	4	5 yil	Kursant
13	Tambov harbiy aviatsiya muhandislik institute	Tambov	1	5 yil	Kursant
14	Voronej harbiy aviatsiya muhandislik institute	Voronej	2	5 yil	Kursant
15	Rossiya Federatsiyasi Qurolli Kuchlarining harbiy havo mudofaasi harbiy universiteti	Smolensk	2	5 yil	Kursant
16	Harbiy-muhandislik universiteti filiali	Kstov	2	5 yil	Kursant
17	Harbiy-muhandislik universiteti filiali	Sank-Peterburg	1	5 yil	Kursant

2005-yil o'quv yilida 30 nafar harbiy xizmatchi, shu jumladan 15 nafar ofitser va 15 nafar kursant Rossiya Federatsiyasi oliy o'quv yurtlariga o'qishga yuborish taklif qilingan. Ushbu yilda 57 nafar kursant Rossiya Federatsiyasi harbiy ta'lim muassasalarini tamomlagan[4].

Har tomonlama yetuk milliy armiyani zamonaviy harbiy bilimga ega milliy kadrlar bilan ta'minlash maqsadida harbiy xizmatchilarning xorijiy davlatlarda ta'lim olishi masalasida ham bir qator muammolar yuzaga keldi. Xususan, 2007-yil iyul-avgust oylari mobaynida Mudofaa vazirligi tanlov komissiyasi navbatdagi o'quv yili uchun Rossiya Federatsiyasi Mudofaa vazirligining harbiy ta'lim muassasalariga yuborish uchun nomzodlarni tanlash maqsadida o'z faoliyatini boshladi. 76 nafar nomzodlarning 64 nafari oliy harbiy ta'lim muassasalarida va 12 nafari esa Toshkent tibbiyot akademiyasi tomonidan taqdim etildi. Natijalarga ko'ra Rossiya Federatsiyasi Mudofaa vazirligining harbiy ta'lim muassasalarida o'qish uchun 24 nafar nomzod tanlab olindi. Qolgan 52 nafar nomzod quyidagi sabablarga ko'ra rad etildi:

birinchidan, shartnoma shartlari bilan tanishib chiqqandan so'ng ota-onalar tomonidan rad etilganligi; (Komissiya yig'ilishiga saralangan nomzodlarning ota-onalari ham taklif etilgan. Bu o'z navbatida komissiya ishini shaffof tarzda o'tkazilishini ta'minlagan.)

ikkinchidan, rus tilini bilish darajasi pastligi sababli; uchinchidan, yosh ko'rsatkichlari nomutanosibligi sababli;

to'rtinchidan, oilaviy ahvoriga ko'ra[4].

Shu bilan bir qatorda O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi bilan AQSH va Yevropaning qator mamlakatlari harbiy muassasalarida o'rtasida mustahkam amaliy munosabatlar o'rnatildi. Bu hamkorlik shaxsiy tarkib tayyorgarligini mukammallashtirish, ilg'or tajribalarni almashish, qo'mondonlik, kadr va shtablar tezkor tayyorgarligini takomillashtirishda yordam berdi. Jumladan, 1995-2002-yillar davomida Yevropa xavfsizlik markazida mudofaa siyosati sohasida malaka oshirish maqsadida Germaniyaning Garmish-Partenkirxen shahri harbiy maktabi, Germaniya Federativ Respublikasi Bundesverining tank maktabi, Elektrotexnika Universiteti, maxsus kuchlari maktabiga ta'lim olish maqsadida yuborildi[4]. Bundan tashqari, nemis tili o'qituvchilari malakasini oshirish masalasida ham amaliy ishlar amalga oshirildi[4].

Shu bilan bir qatorda, 1995-1999-yillar mobaynida O'zbekiston Respublikasi va Amerika Qo'shma Shtatlari o'rtasida Xalqaro harbiy ta'lim va tayyorgarlik (IMET) dasturi bo'yicha harbiy xizmatchilar bilim olish va tajriba almashinish maqsadida Amerika Qo'shma Shtatlarining Montgomeri, San-Antonio, Gordon, Monterey, Fort-Ruker shaharlarida joylashgan harbiy ta'lim muassasalariga yuborilgan. Dastur doirasida xalqaro menejment va harbiy yordam kurslarida ta'lim olish, harbiy ta'lim muassasalarining chet tili fani o'qituvchilari uchun malaka oshirish hamda boshqa yo'nalishlarda tajriba almashish imkoniyati yo'lga qo'yildi. Bu kabi misollarni ko'plab keltirish mumkin[4].

Bundan tashqari, o'zaro hamkorlik aloqalari harbiy mashg'ulotlar, musobaqalar bilan yanada mustahkamlangan. Jumladan, 1996-yil AQSHning Shimoliy Karolina shtati Kemp-Lejundagi dengiz piyodalarning harbiy bazasida

o'tkazilgan harbiy mashqlarda NATOga a'zo 16 ta mamlakat ishtirokida "Kooperativ Osprey - 96" harbiy mashg'ulotlar olib borildi. Ushbu mashg'ulotlar Markaziy Osiyo davlatlari harbiy xizmatchilarining bu doiradagi tadbirlarda ilk ishtiroki ekanligi bilan ahamiyatli. Ko'pgina davlatlardan kelgan harbiy kuzatuvchilar tomonidan O'zbekiston Respublikasi harbiy xizmatchilar namoyish etgan yuksak mahorat ijobiy e'tiroflarga munosib ko'rildi[1]. Ushbu mashg'ulotlarning mantiqiy davomida sifatida O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tinchlik yo'lidagi xalqaro harbiy mashqlarda faol ishtirok etdi. Jumladan, "Kooperativ banners - 97", "Kooperativ nagget - 97", Shimoliy Karolinada o'tkazilgan "Kooperativ osprey - 98" va boshqa bir qator musobaqalarni misol tarzida keltirish mumkin.

Ushbu hamkorlik aloqalari O'zbekiston hududida ham davom ettirildi. Xususan, 1996-yil sentabrda "Tinchlik yo'lida hamkorlik" dasturi doirasida O'zbekiston Respublikasi hududida "Ultrabalans - 96" qo'shma o'zbek-amerika taktik o'quv mashg'ulotlari o'tkazildi[4]. Farg'onada o'tkazilgan "Ultrabalans - 98" va "Markaziy Osiyo qismi - 97" harbiy mashqlarida ushbu hamkorlik aloqalarini davom ettirildi[5].

Xulosa. Mustaqillik yillarining dastlabki davrida oliy harbiy ta'lim tizimida kadrlar tayyorlash masalasi ayrim ziddiyatli holatlar bilan birgalikda kechdi. Bu esa milliy kadrlar sifatiga o'z ta'sirini ko'rsatdi. O'zbekiston Qurolli Kuchlarida malakali mutaxassislariga bo'lgan talab yangi oliy harbiy ta'lim muassasalarini tashkil etish va xorijiy davlatlar bilan keng harbiy hamkorlik aloqalarini o'rnatish yo'li bilan amalga oshirildi. Ushbu amalga oshirilgan ishlar quyidagi natijalarni qo'lga kiritilishiga olib keldi:

birinchidan, sovet davrida Markaziy Osiyodan xizmatga chaqirilgan harbiy xizmatchilar asosan quruqlikdagi qo'shinlarda xizmat qilishga jalb etilgan. Bu esa ushbu mamlakatlarda harbiy sohalar qamrovi tor doirada shakllanishiga sabab bo'lgan. Ushbu muammoni hal etishda xorijiy davlatlar bilan aviatsiya, havo hujumidan mudofaa, radiotexnika, va boshqa mutaxassisliklarni rivojlantirish borasida keng hamkorlik aloqalari yo'lga qo'yildi. Bu esa kadrlar tayyorlash yo'nalishini kengaytirish natijasida soha yo'nalishlarining yanada rivojlanishiga olib keldi;

ikkinchidan, XXI asrda keskin avj olayotgan turli nizolar mamlakat mudofasini ta'minlash maqsadida chet el armiyalari tajribalarini izchil o'rganishni taqazo etmoqda. Bu esa hamkorlik musobaqalari orqali Qurolli Kuchlar imkoniyatlarini xolis sarhisob qilish imkoniyatini yuzaga keltirdi;

uchinchidan, turli xil ob'ekt va vaziyatlarda mamlakat mudofasini ishonchli va talafotlarsiz ta'minlash, tajriba orttirish, hamkorlik o'quv mashg'ulotlarida ishtirok etish hamda olingan tajribani amaliyotga tadbir etishda xalqaro hamkorlik aloqalari muhim ahamiyat kasb etadi;

to'rtinchidan, o'zbekistonlik harbiy xizmatchilar epchillik, chidam va mahorat bobida hech kimdan kam emasliklari, kerak bo'lsa ustun ekanliklarini bugungi kunda o'tkazilayotgan turli harbiy musobaqa va xalqaro armiya o'yinlarida ko'rsatayotgan natijalari bilan isbotlab kelishmoqda. Ushbu yutuqlarda xorijiy hamkorlik aloqalarining ham salmoqli hissasi bor ekanligini ta'kidlash joiz.

ADABIYOTLAR

1. Асранов Ш. Олий таълим замон талаби даражасида. Ватан ҳимояси муқадда бурч. Тошкент. “Ўзбекистон”. 2001; Иноятов И.И. Ҳарбий ҳамкорлик. Ватан ҳимояси муқаддас бурч. Тошкент. “Ўзбекистон”. 2001; Яхьяева А.Х. “Ўзбекистон Республикаси Қуrolли Кучларининг шаклланиши ва ҳарбий таълимнинг ривожланиш тарихи” (1991-2005 йиллар Мудофаа вазирлиги мисолида). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори диссертацияси автореферати. (PhD). Тошкент. 2022.
2. O'zbekiston Milliy arxivi (O'zMA), M-69 - fond, 1-ro'yxat, 110-yig'majild.
3. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиёт пойдевори. Тошкент. 1997. –Б. 20-29; Ўзбекистон Республикаси “Мудофаа тўғрисида”ги Қонуни (янги таҳрири). Тошкент. 2001; O'zMA, M-69 - fond, 1-ro'yxat, 110-yig'majild, 141-142-varaqlar; <https://lex.uz/docs/-48401>
4. O'zbekiston Mudofaa vazirligi davlat arxivi (O'zMVDA), 45-fond, 67399 - ro'yxat, 2-yig'majild.
5. O'zbekiston Qurolli Kuchlari (o'tmishda va hozirda). Mualliflar: X. Sodiqov, B. Yo'ldoshev, I. Inoyatov. Toshkent: “Tafakkur qanoti”. 2014.
6. <https://lex.uz/docs/-109394>
7. <https://lex.uz/docs/-795410>
8. O'zMA, M-37 - fond, 1-ro'yxat, 111-yig'majild, 10-varaq; https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_safety/1706705/